

De vlucht van de Anna

5 december 1916

Op 3 januari 1917 bracht de sleepboot Atlas V meer dan honderd mensen vanuit het door de Duitsers bezette Luik veilig naar het Bat in Eijsden. Kort ervoor zette de sleepboot Anna een grote groep personen vanuit Visé aan wal. Op 3 februari jl. onthulde wethouder Opreij van de gemeente Eijsden-Margraten een informatiebord¹ aan het Bat waarop deze heldhaftige gebeurtenissen uit de Eerste Wereldoorlog herdacht worden. De tocht van de Atlas V is uitvoerig beschreven in *Uit Eijsdens Verleden* 44.² Die met de sleepboot Anna heeft minder aandacht gekregen mede omdat de boot de kade van Eijsden niet haalde en vastliep in de wallekant net over de grens.

Door Bert Schutte

Het verhaal van de vlucht van de Anna is het verhaal van de Duitse soldaat Joseph Zilliox. Ter nagedachtenis aan zijn moed en heldendaad werd in 2016 op initiatief van Marc Poelmans uit Visé de jachthaven aldaar omgedoopt tot *Port Joseph Zilliox*. De jachthaven was de plaats vanwaar de Anna destijds vertrok.

Joseph Zilliox

Joseph Zilliox werd geboren op 28 juni 1888 in Offendorf, een klein stadje aan de Rijn in de Elzas. Hij kwam uit een schippersfamilie. Na de Frans-Duitse oorlog van 1870-1871 werd de regio Elzas-Lotharingen geannexeerd door de Duitsers. Dit betekende dat de inwoners een Duits paspoort kregen. De meeste inwoners uit die streek bleven echter Frans in hart en nieren. Toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak werd Joseph Zilliox gemobiliseerd door het Duitse leger. Hij diende bij de genietroepen van de Feldkompanie van de tiende divisie van het derde legerkorps en kwam terecht aan het front bij Verdun. Daar maakte hij de gruwelen van de oorlog van dichtbij mee. Elzassers schoten op Elzassers. Joseph zocht naar een uitweg: hij besloot zichzelf te verminken, een gevaarlijke exercitie om meerdere redenen. Zelfmutilatie

Joseph Zilliox in Duitse militaire kleding.

¹ Een initiatief van Gemeente Eijsden-Margraten en Memorial Eijsden 1918-2018.

² *Uit Eijsdens Verleden*, 1988, nr. 44, pag. 4 e.v.

werd als verraad gezien en kon leiden tot standrechtelijke executie. De wond moest wel ernstig genoeg zijn om ontslagen te kunnen worden uit de dienstplicht. Bij een grote verwonding was de kans op ontsteking echter groot en de behandeling van ontstekingen was vóór de ontdekking van penicilline (1928) nog erg primitief. Bij een aanval zag Joseph zijn kans schoon. Op 14 november 1914 schreef hij aan zijn familie: *"Ik raakte op 3 november 's nachts gewond bij een aanval die onze compagnie bijna honderd man kostte. Ik kwam weg met een schot in de linkervoet, bracht de nacht door in het bos en op 5 november kwam ik aan bij het veldhospitaal in Straatsburg."* Daar werd hij behandeld door een arts die ook uit de Elzas kwam en zijn herstel zo lang mogelijk probeerde te rekken. Uiteindelijk mocht hij naar huis om verder te genezen.

Sabotage

Op een gegeven moment moest Joseph Zilliox verschijnen voor de commissie die zijn toestand moest evalueren. Hij werd weer geschikt verklaard voor actieve dienst. Mede vanwege zijn afkomst uit een schippersfamilie werd hij geplaatst bij het *Hafenamt* in Luik. Al snel wist hij het respect van zijn meerderen af te dwingen door zijn kennis van de binnenscheepvaart. Het kantoor werd geleid door een officier die van het goede leven genoot en er vaak niet was. Alles werd aan Joseph overgelaten en hij kreeg veel vrijheid. Zo leerde hij al snel het stroomgebied van de Maas kennen en maakte kennis met tal van binnenschippers. Joseph maakte vaak van de gelegenheid gebruik om sabotagegedaden uit te voeren en het lukte hem altijd om het te doen lijken als een ongeluk. Zo heeft hij een keer een bijna-botsing geësceneerd door met zijn sleepboot frontaal op een boot van een kapitein, die ook in het complot zat, af te sturen. Om een frontale botsing te voorkomen liet hij de sleepboot vastlopen op het puin dat in de Maas lag. In de consternatie kon de andere boot doorkomen en zodoende onder de douanerechten uitkomen. De sleepboot van Joseph was een tijd buiten bedrijf in verband met noodzakelijke reparaties.

Jules Hentjens

Door zijn optreden wist Joseph het vertrouwen van andere binnenvaartschippers te winnen, ook dat van Jules Hentjens, een loods en sleepbootkapitein. De twee raakten bevriend en hun gesprekken werden steeds vertrouwelijker. Jules Hentjens was ook in dienst van de Duitsers. Die hadden alle sleepboten geconfisqueerd, maar Jules wilde niet dat een Duitser zijn sleepboot, de *Atlas V*, zou besturen. Als kapitein kon hij de zaak saboteren net zoals Joseph Zilliox. Samen beraamden zij de ontsnappingspogingen met de *Anna* en *Atlas V*. Het zou niet eenvoudig worden want de Duitsers hadden de grens met Nederland afgezet met een elektrische draad waarop hoogspanning stond. Ter hoogte van Lixhe was deze draad over de Maas getrokken. Verder stonden op beide oevers Duitse wachtposten en de doorgang werd ook nog eens bemoeilijkt door een houten bouwbrug die gebruikt werd voor de aanleg van het spoorwegviaduct. Bovendien was de Maas grillig. Zonder voldoende kennis van waterstanden en getijden op de stroom en van de wijzigingen die deze teweegbrachten aan de sluizen, en zonder kennis van de locatie van eilanden en ondiepe plaatsen in de rivier was ontsnappen onmogelijk. Hentjens en Zilliox wisselden deze informatie met elkaar uit.

Het spoorwegviaduct met bouwbrug.

Vorbereidingen voor de vlucht

Zilliox was niet de enige die weg wilde uit België. Er waren veel jonge mannen die wilden vluchten om via een omweg dienst te nemen in het Belgische of Franse leger. Vrienden van Zilliox

en Hentjens werden in vertrouwen genomen en belast met het rekruteren van vrijwilligers: Jean Thoonart en politiecommissaris Lejeune, beiden werkzaam in het verzet als ronselaars, en een derde man, Paul de Pollignie. Uiteindelijk werden er 42 man, onder wie twee vrouwen, gerekruteerd. Het plan was, zich vóór de spertijd van 19.00 uur in een café aan de Rue de Tongres in Devant-le-Pont, een gehucht op de linker Maasoever, te verzamelen om zich van daaruit in te schepen op de Anna, die daar aangemeerd lag. Bij het aanbreken van de ochtend zouden zij de tocht naar Nederland wagen. De periode december-januari was het meest geschikt omdat de Maas dan vaak op zijn hoogst was. Het vertrek werd uiteindelijk op 5 december vastgesteld. Jules Hentjens kon niet mee omdat zijn vrouw op het punt stond om te bevallen.

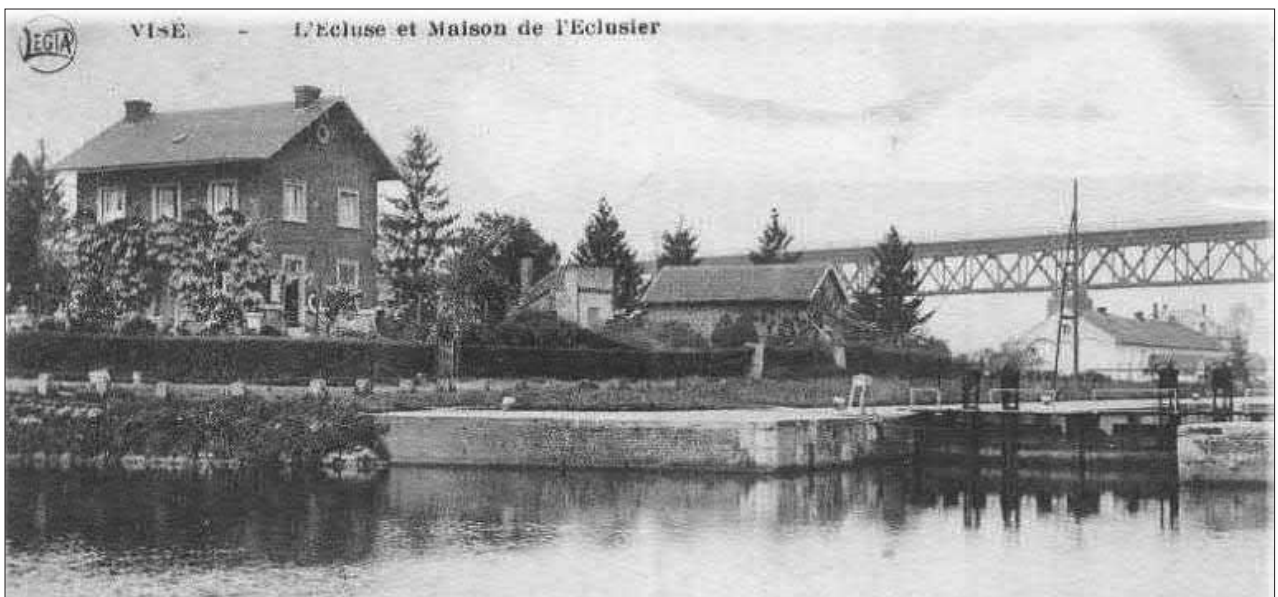
Het vertrek

Zoals gezegd verzamelden de vrijwilligers zich in het café aan de Rue de Tongres. Aan het eind van de middag kwam er een Duitse ambtenaar binnen die verbaasd leek over het aantal klanten, maar het café verliet zonder alarm te slaan. Om zes uur sloot het café en de caféhoudster maakte iets te eten voor de 42 mensen die zich verzameld hadden. En nu maar wachten. De zoon van de caféhoudster stond op wacht en waarschuwde op een gegeven moment dat er een 'mof' aankwam.

De 'mof' in kwestie was Joseph Zilliox. Hij kwam net terug van de Anna. Hij had de drie Duitse bemanningsleden gevraagd om naar de Anna te komen om gebriefd te worden over hun opdracht van de volgende dag. Zij zouden 's ochtends om zes uur (het eind van de spertijd) uitvaren om vlak voor de Nederlandse grens grind aan boord te nemen. Joseph had de bemanningsleden dronken gevoerd met cognac. Aan de laatste fles had hij een slaapmiddel toegevoegd om er zeker van te zijn dat zij in een roes zouden raken. Vooraf had hij samen met Jean Thoonart nog het peil van de Maas gecontroleerd bij de sluis van Visé. Ze peilden een diepte van 2.24 m, voldoende om de tocht te wagen. De diepgang van de Anna was immers 1.90 m. Om geen tijd te verliezen hadden ze al een van de sluisdeuren (stroomopwaarts) geopend. Zilliox had laadbakken van drie aken vastgemaakt aan zijn sleepboot. Deze zouden van dienst kunnen zijn om de passagiers aan land te brengen in geval van problemen. Alles was klaar voor vertrek. De vrijwilligers scheepten zich in op de Anna, de trossen werden gelost en de boot werd van de kant geduwd.

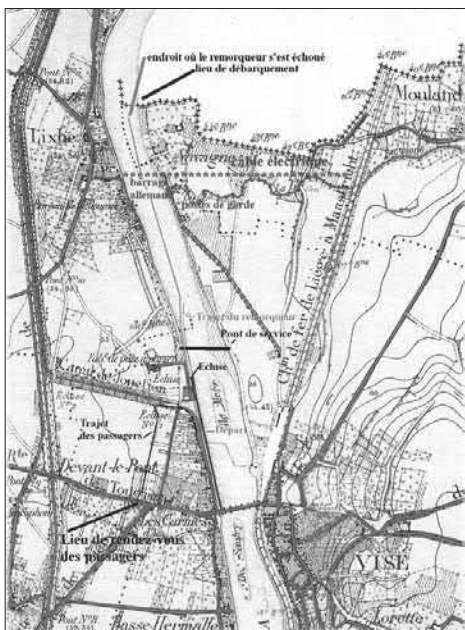
De vlucht

Alles leek goed te gaan totdat Paul de Pollignie en Jean Thoonart, die zich aan de voorzijde van de boot bevonden, plots een schim zagen opduiken aan de achterzijde van de boot.

De sluiswachterswoning.

Eén van de beschonken bemanningsleden was wakker geworden en wilde een luchtje scheppen. De man leek enigszins verrast omdat de boot niet meer afgemeerd lag. Zij zouden immers pas om zes uur 's ochtends vertrekken. Hij liep in de duisternis op De Pollignie en Thoonart af, die ondertussen hun pistolen getrokken hadden. Zilliox voorkwam een incident door de Duitser op de grond te werpen en zijn jas over zijn hoofd te trekken om zijn kreten te smoren. Onder bedreiging van een revolver werd de man gedwongen om mee te werken. Het was een benarde situatie. De andere twee bemanningsleden zouden ook weldra ontwaken en daarom werd besloten hen wakker te maken en onder bedreiging van de revolvers ook te dwingen om mee te werken. Zilliox beloofde dat hun levens gespaard zouden worden als zij geen problemen zouden maken. Eén van de vluchtelingen die de brander bediende slaagde er niet in om de druk in de ketel snel genoeg op te voeren. De Duitse schipper werd door Zilliox gemaand om zijn post in te nemen en voor voldoende druk te zorgen. Hij gehoorzaamde zonder te protesteren.

De route die de Anna heeft afgelegd.

De organisatoren van de vlucht trokken de grijze jassen van de Duitsers aan en voerden de orders van Zilliox uit. Zilliox zelf stond aan het roer. Bij de ingang van de sluis stuurde hij de sleepboot te veel naar rechts maar een van de laadbakken ving de klap op. Het trok weliswaar de aandacht van de Duitse wachtposten maar zij ondernamen verder niets. Toen het waterpeil in de sluis in evenwicht was, werd de stroomafwaartse sluisdeur geopend en kon de Anna de Maas opvaren. De Anna passeerde zonder problemen de brug bij Lixhe en was nu vlakbij de grenspost en de elektrische kabel. Op volle kracht en met volle snelheid doorbrak de sleepboot om 6.27 uur de elektrische kabel met een scherpe slag en in een regen van vonken. Bij de doorbraak van de kabel had de draad zich om de schroef geslingerd waardoor het roer brak. De boot was onbestuurbaar geworden maar de Anna bevond zich al in Nederlandse wateren. De boot dreef af naar de rechteroever en raakte vast in het slijk. Zilliox kon het niet laten verwensingen naar de Duitsers op de andere oever te schreeuwen: *'Vuile Pruisen, schiet me maar in mijn rug als je durft! Vive la France'*. De Duitsers durfden niet te schieten omdat de vluchtelingen zich al op Nederlands grondgebied bevonden. De passagiers werden met de laadbakken naar de kant gebracht en waren vrij. In totaal werden er 42 mensen aan wal gezet, jonge mannen die zich bij het Belgische leger wilden voegen en ontsnapte Franse gevangenen. De Duitse bemanningsleden werden berecht en ter dood veroordeeld, maar later vrijgesproken en naar het front gestuurd. Zilliox en zijn Belgische lotgenoten begaven zich naar Maastricht waar hij zich aanbood bij het Franse consulaat om dienst te doen in het Franse leger. Zijn teleurstelling was groot toen hij te horen kreeg dat hij beschouwd werd als Duitse deserteur en niet in aanmerking kwam om dienst te doen in het Franse leger. Hiervoor moest hij de Franse nationaliteit hebben.

Zilliox als spion

Doelloos zwierf Zilliox rond in Maastricht totdat hij Jules Hentjens tegen het lijf liep. Hentjens had in januari ook een geslaagde vlucht uitgevoerd met de sleepboot Atlas V. Hentjens bracht Zilliox in contact met de geallieerde inlichtingendienst in Maastricht. Daar bood hij zich aan als vrijwilliger om het spoorverkeer in België nauwlettend in de gaten te houden. Zijn kennis van het Duitse leger en van de Duitse taal kwamen hierbij goed van pas. Hij keerde weer terug naar België via een omweg door Duitsland om de verplaatsing van de Duitse troepen aan de verkeersknooppunten van Luik, Namen, Charleroi en Brussel in de gaten te houden. Voordat hij Maastricht verliet schreef hij aan zijn vrouw: 'Ik voel me gelukkiger dan ooit in deze gebeurtenissen, want ik kan nu wel duidelijk stellen dat ik Fransman ben en dat mijn leven aan Frankrijk toebehoort. Ik kan niet zeggen waarom ik Frankrijk zo liefheb en Duitsland zo haat. Mijn haat voor Duitsland is groter dan mijn liefde voor mijn eigen leven'.

Executie

Op 11 april 1917 werd Joseph Zilliox verraden. Hij probeerde nog te ontsnappen, vocht wanhopig, maar werd tenslotte gewond afgevoerd naar de gevangenis Saint-Léonard. Hij moest heel wat martelingen ondergaan. Volgens getuigenverklaringen werd hij veelvuldig met stokken en stoelen geslagen tot hij zijn bewustzijn verloor. Op 6 juli 1917 verscheen Joseph Zilliox voor de Duitse krijgsraad in Luik. Het verdict was op voorhand al duidelijk. Zilliox werd tweemaal tot de doodstraf veroordeeld, eenmaal voor desertie en eenmaal voor verraad. Het recht op appel werd hem geweigerd. Zilliox slaagde er nog in om een boodschap naar buiten te smokkelen waarin hij schreef: 'Op 6 juli 1917 ben ik tweemaal ter dood veroordeeld.

Ik geloof in Gods goedheid. Wat ik gedaan heb, was voor de Elzas en voor Frankrijk, waaraan ik zeer gehecht ben. Daarom hoop ik dat God me in zijn paradijs zal opnemen...' De Duitsers twijfelden tussen twee mogelijke manieren om Zilliox terecht te stellen: een openbare onthoofding in Koblenz om de militairen uit Elzas en Lotharingen de zin te ontnemen om zijn voorbeeld te volgen, of hem, zoals gebruikelijk was, door het vuurpeloton laten ombrengen in de kazerne van de Chartreuse in Luik. De Duitse overheid koos dit laatste. Op 22 juli 1917 om 5.30 uur werd Joseph Zilliox gefusilleerd. Bij de executie richtte Zilliox zijn geblindeerde ogen naar de hemel en riep uit: 'Jezus, voor u leef ik, Jezus voor u sterf ik!'

Eerherstel

Na de oorlog werd Joseph Zilliox opgenomen in de orde van het Franse leger, datzelfde leger dat twee jaar eerder niets van hem moest hebben. De motivatie klonk als volgt: 'Is afkomstig van de Elzas, heeft zich volledig ten dienste gesteld van Frankrijk. Een voorbeeld van zelfopoffering en moed. Heeft steeds blijk gegeven van het zuiverste patriottisme, is in handen gevallen van de vijand en heeft eenieders bewondering afgedwongen door zijn energie en moed. Is gestorven als held'. Algemeen Hoofdkwartier, 12 juli 1919 Maarschalk van Frankrijk, Commandant van de Franse troepen in het Oosten, Petain. Op 12 januari 1920 vaardigde koning Albert I een decreet uit waarbij Joseph Zilliox postuum werd gedecoreerd met het ridderkruis van de Leopoldsorde. In 1919 groeven de Belgen de stoffelijke overschotten van Joseph Zilliox op om hem met gepaste eer opnieuw te begraven in zijn geboortedorp Offendorf. Zilliox kreeg van de Belgische overheid bij die gelegenheid ook het oorlogskruis met palm en van de Franse regering postuum de onderscheiding als ridder van het Légion d'honneur.

PROVINCE DE LIEGE
 VILLE DE VISE
 Code Postal : 4600

**EXTRAIT du registre aux délibérations du
 Conseil Communal**

Séance du 26 septembre 2016

Objet :
 Voies navigables – Port de
 plaisance de Visé –
 Dénomination de 'Port Joseph
 Zilliox'

Présents : Mme C. DESSART, conseillère-présidente ;
 Mr. M. NEVEN, Bourgmestre ;
 Mme et MM. I. LEJEUNE, V. DESSART, P. WILLEMS ;
 X. MALMENDIER et S. KARIGER, Echevins ;
 Mr B. AUSSEMS, Président du CPAS ;
 Mmes et MM. S. VERCHEVAL, G. THIRY, M. PAULISSEN et
 D. GERMARD ;
 F. THEUNISSEN, M. HOFMAN, C. VANDEVELDE,
 M. GULLIANI et J.-M. BRABANTS ;
 N. LABIOUSE et M. MULLENDERS, Conseillers
 Communaux ;
 Mr. CH. HAVARD, DG (secrétaire communal).

SEANCE PUBLIQUE :

Le Conseil,

Considérant que, avec l'aide de la région wallonne, la ville a
 développé un port de plaisance à l'intersection de la Meuse et du canal de
 jonction ; que ce port, dans d'anciennes délibérations, fut provisoirement
 dénommé 'Port Pierre Brouha', mais qu'il est désormais opportun de lui
 donner une dénomination définitive rattachée à l'histoire ;

Considérant que Joseph Zilliox, durant la première guerre mondiale,
 a sauvé de nombreuses vies humaines avec son remorqueur, à l'instar du
 périple plus connu de l'Atlas V. En décembre 1916, le soldat allemand, mais
 d'origine alsacienne et patriote français, Joseph Zilliox, est parti de la fin du
 quai du halage à Visé avec le remorqueur Anna. Il a passé l'écluse en Meuse,
 à l'emplacement de l'actuelle capitainerie et il a foncé sur la rive droite
 hollandaise. Le héros Zilliox commit ensuite l'imprudence de revenir à Visé
 pour espionner au service des Anglais, mais il fut reconnu en rue et fusillé
 pour trahison ;

Vu l'article L1122.30 du CDLD ;

A l'unanimité, DECIDE :

Article unique : le port de plaisance de Visé est dénommé 'Port Joseph
 ZILLIOX'.

POUR EXTRAIT CONFORME :
 PAR LE COLLEGE :

Le DG (secrétaire communal), Le Bourgmestre,
 CH. HAVARD M. NEVEN

*Document waarin het omdopen van de haven in
 Visé tot "Port Joseph Zilliox" bekrachtigd wordt.*

De passagiers van de Anna

Arnold Jean
 Bia Werner
 Bieuvelet Léopold
 Bouchelloyen Henri
 Brocal Alexandre
 Broens Père
 Broens Guillaume
 Collet
 Colette Camille
 Colette Joseph
 Colleye Pierre
 De Pollignie Paul
 Denis Hubert
 Dome Nicolas
 Dossin René
 Englebert
 Fissette Pierre
 Foxhalle Edouard
 George Marcel
 Gremmens Julien
 Grevens Julien
 Hendrik
 Léonard Désiré
 Léonard Jean
 Léonard Lambert
 Ligot Arthur
 Limbourg Laurent
 Madame Jungers J.
 Moreau Edouard
 Nagant (twee broers)
 Oury Albert
 Pirottin Dieudonné
 Paulus
 Serulier Eugène
 Serulier Georges
 Thawe Joseph
 Thoonart Jean
 Yerna Auguste
 Yerna Edmond
 Zilliox Joseph
 Hendrik
 Léonard Désiré

Bronnen

Engels, Emile (2014). In de rug van de Duitsers. Tielt: Lannoo nv.

http://www.1914-1918.be/anna_et_atlas.php

Expositie in Musée de la Ville de Herstal 2017

http://www.1914-1918.be/civil_zilliox.php

http://www.bel-memorial.org/cities/liege/visé/visé_port_Joseph_ZILLIOX.htm